

شیفته خدمت

نیم نگاهی به خدمات حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی

حسین رفیعی

یحیی، امام زیدیه یمن، سید جمال الدین احمد کوبانی و محمد بن زبارة زیدی یمنی، از علمای زیدیه و چند تن از ائمه و علمای اسماعیلیه، در اجازات اجتهاد و روایتی که به معظم له داده اند، مقام و منزلت علمی و دانش گسترده وی در علوم و فنون مختلف را ستوده اند و برای او صفات، عناوین و کمالاتی ذکر کرده اند که هر یک از آنها، در فرهنگ اسلامی، و در اصطلاح علما و فقها، نشانه یک مقام و درجه علمی و معنوی است. برخی از این عناوین عبارت اند از:

عالم، عادل، عامل، فاضل، کامل، محقق، مدقق، جامع بین کمالات و فضایل علمی و عملی و اخلاقی و معنوی، سید سند، رکن معتمد، فخر محققین، افتخار مجتهدین، زبدة الفضلاء، نخبه الفقهاء، عمدة العلماء، راسخ در علم، جامع معقول و منقول، مجمع اصول و فروع، حبر مؤید، جلیل معتمد، رکن الملة و الدین، حجت الاسلام و المسلمین، قدوة الانام، رکن الاسلام، مهذب صفی، مروج الاحکام، ثقة الاسلام، آیت الله فی الانام، صاحب فکر قویم، برخوردار از سلیقه مستقیم، ناقد ماهر، بصیر و خسیر و صاحب فطرت و قیاد، متفطن نقاد، عماد فقها و مجتهدین، خورشید آسمان تحقیق و افاده، بدر کامل فلک تدقیق و سیادت، ادیب اریب، نادره دوران و فریده روزگار.

پر واضح است که این صفات تنها به کسی نسبت داده می شود که واقعاً دارای این ویژگیها باشد؛ به ویژه این که اسناد این عناوین به ایشان، از طرف بزرگان جهان تشیع، تسنن و دیگر مذاهب و فرق اسلامی است.

خدمات ارزنده این رادمرد بزرگ و فرهنگبان مانا، چیزی نیست که در این سطور بگنجد، لیک به برخی از آنها اشارت می شود:

درباره زندگی و شخصیت حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، تاکنون سخنان بسیاری نقل شده و یا به نگارش درآمده است، اما این همه، فقط پرتوی از ابعاد وجودی این شخصیت بزرگ و جامع را به نمایش گذاشته، و نتوانسته است آن چنان که باید و شاید، چهره واقعی ایشان را ترسیم کند.

معظم له یکی از پر استادترین شخصیت های علمی عصر حاضر است که مشایخ فراوانی از علمای تشیع، تسنن، زیدی، اسماعیلی، اخباری و... دارد. برای شناخت درست و ترسیم ابعاد وجودی و مقام و منزلت ایشان، چه گروهی مناسبتر از این اساتید و مشایخ اند؟

این اساتید و مشایخ، هر یک به اندازه شناختی که از موقعیت علمی و مقام معنوی ایشان داشته اند، صفات اخلاقی، معنوی و کمالات علمی وی را بر شمرده اند.

آقا ضیاء الدین عراقی، سید ابوالحسن اصفهانی، میرزا حسین نائینی، میرزا آقا اصطهباناتی، شیخ عبدالکریم حائری یزدی، حاج آقا حسین بروجردی طباطبایی، سید حسن صدر، سید محسن امین، شیخ علی کاشف الغطاء، محمد حسین کاشف الغطاء، سید عبدالله بلادی موسوی، سید ناصر حسین موسوی هندی و آقا بزرگ تهرانی، از فقهای شیعه؛ شیخ ابراهیم جباللی، محمد بخت مطیعی حنفی مصری، سید ابراهیم رفیعی بغدادی شافعی، محمد بهجت بیطار دمشقی، محمد طاهر بن عاشور مالکی مغربی و شیخ امین کفتارو، مفتی جمهوری سوریه، از علمای اهل سنت؛ حمیدالدین یحیی حسینی، معروف به امام

عمومی ایشان تا گنجاست.

هم اکنون صدها و بلکه هزاران کتاب در کتابخانه ایشان موجود است که در پشت جلد و یا بر صفحه اول آنها، این عبارات نقش بسته است: «طالعه من اوله الی آخره» یا «راجعه من اوله الی آخره» و....

معظم‌له که شاهد به غارت رفتن منابع اسلامی و نسخ خطی بود، نمی‌توانست ساکت بنشیند و دست روی دست بگذارد. از این رو، با این که توان مالی خریداری این نسخه‌ها را نداشت و نمی‌توانست با دل‌آلان حرفه‌ای کتاب مقابله کند، لحظه‌ای درنگ نکرد و به خود تردید راه نداد و در گردآوری آنها، از هیچ کوششی فروگذار نکرد؛ هرچند در این راه با مشکلات فراوانی دست به گریبان شد. برای جبران ناتوانی مالی خود، شبها در یک کارگاه برنجکوبی، در نجف اشرف، به کار پرداخت، و روزها روزه گرفت و نماز استیجاری خواند، و بیشتر اوقات، یک وعده از غذایش را حذف نمود و درآمد به دست آمده را صرف خرید میراث مکتوب اسلام کرد. گاهی هم عبا، قبا و یا کفشهایش را گرو می‌گذاشت، تا کتاب مورد نظر از چنگش خارج نگردد. معمولاً چگونگی خرید آنها را با خط مبارک خویش، یادداشت می‌کرد. ترجمه یادداشت ایشان بر پشت یکی از کتابها، بدین شرح است:

«کتاب کشف اللغات و الاصطلاحات، تألیف علامه شیخ عبدالرحیم بن احمد هندی بهاری حنفی، مشهور به سور، که به درخواست فرزندش، شیخ شهاب‌الدین بهاری، در سال ۱۶۰۱ ق به نگارش درآمده، و اندکی پس از اتمام آن، زندگی را بدرود گفته است. این کتاب را با مزد دو سال نماز استیجاری - که به نیابت از مرحوم میرزا محمد بزاز تهرانی قبول کرده‌ام - به مبلغ بیست روپیه بریتانیایی خریداری کردم. خداوند توفیق بر انجام کار دهد. شروع نماز، از ابتدای روز ۲۱ ذی‌قعدة سال ۱۳۴۲ است، و من دل شکسته، نویسنده این کلمات، در حال گرسنگی به سر می‌برم و مدت بیست ساعت است که نتوانسته‌ام قوتی به دست آورم تا با آن سد گرسنگی خود کنم. خداوند در کار همه گرفتاران، گشایش فرماید. شهاب‌الدین حسینی مرعشی نجفی، سنه ۱۳۴۲ ق، مدرسه قوام، یکی از مدارس مشهد جدّم امیرالمؤمنین؛ روحم فدای او باد.»

خدمات فرهنگی

۱. تأسیس کتابخانه

آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) نه تنها یکی از پراستاد و پرشاگردترین شخصیت‌های علمی معاصر است، بلکه پر مطالعه‌ترین عالم و فقیه عصر حاضر است. عشق شگفت‌آور او به کتاب، زبانزد خاص و عام، و در محافل علمی و نزد اهل فن، ضرب‌المثل است. ایشان از دوران تحصیل در نجف اشرف، یعنی از حدود سال ۱۳۲۰ ق، که نوجوان بود، به کتاب، مطالعه و کتابخانه علاقه‌مند شد. دیری نگذشت که این علاقه به عشقی بهت‌آور و سرشار تبدیل گردید؛ چنان‌که روزها گرسنگی می‌کشید تا بتواند کتابی را به دست آورد. علاقه و میل فراوان به بررسی تألیفات دانشمندان جهان اسلام و ملل دیگر، وی را به مطالعه آنها وادار می‌کرد. این مطالعه به شکلی نقادانه، موشکافانه و عمیق بود. جالب است بدانیم او هر کتاب را با دقت از اول تا آخر می‌خواند و یادداشت‌برداری می‌کرد. لغزشها و اشتباههای نویسندگان و مؤلفان این کتابها، از دید تیزبین ایشان دور نمانده، و در حاشیه همان صفحه، یا در اول یا آخر کتاب، تذکر داده شده، و همراه با شماره صفحه مورد نظر، آورده شده است. همچنین مطالب مهم و سرفصلهای کتاب در بیشتر موارد استخراج، و در صفحه اول کتاب، قید شده‌اند. این مهم برای افراد دیگری که به مطالعه این کتابها می‌پردازند، بسیار سودمند است. آن‌گاه اهمیّت، ارزش و گستره کار معظم‌له مشخص می‌شود که بدانیم بسیاری از این کتابها، خطی و بسیار ناخوانا بوده است. علاوه بر این، باید توجه داشت که ایشان مرجع تقلید و مورد مراجعه مردم سراسر جهان بوده و وقت کمی برای مطالعه داشته است. از طرف دیگر، وی سالیان متعددی به تدریس علوم مختلف می‌پرداخته است، و تشکیل جلسات متعدّد درس و پاسخگویی به سؤالات شاگردان، نیاز به مطالعه مواد درسی و فرصت کافی برای تدریس داشته است. با توجه به این‌گونه مسایل، روشن می‌شود که مطالعه شمار فراوانی از کتابهای مختلف، تا چه اندازه مهم، و گستره مطالعات، عمق دانش و اندیشه و ژرفای اطلاعات و آگاهیهای

به این ترتیب، کوششهای خستگی ناپذیر ایشان ثمره داد و بسیاری از نسخ خطی، کتب نادر، گرانبها و گرانقدر جمع آوری گردید. پس از مهاجرت به ایران و سکونت در قم نیز به کارگردآوری نسخ خطی و خریداری کتابهای مهم و ارزنده، ادامه دادند؛ تا این که منزل آن بزرگوار دیگر گنجایش کتابهای جمع آوری شده را نداشت. از این رو، در مدرسه مرعشیه، کتابخانه کوچکی تشکیل گردید. در حقیقت این کتابخانه کوچک، هسته اولیه کتابخانه بزرگ ایشان را پی افکند. پس از چندی، طبقه سوم مدرسه مرعشیه ساخته شد، و در نیمه شعبان ۱۳۸۶، با ۱۰۳۰۰ کتاب چاپی، و دو هزار نسخه خطی افتتاح گردید. اما دیری نپایید که بر اثر استقبال روزافزون مراجعه کنندگان و کمبود فضای مناسب برای پذیرش آنان، همچنین کمبود فضای لازم برای استقرار کتابهای جدید، حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) به فکر تأسیس کتابخانه ای بزرگ افتاد. به همین جهت، قطعه زمینی به مساحت ۱۵۰ متر مربع، مقابل همان مدرسه، تهیه گردید و با زیر بنای ۳۵۰۰ متر مربع، در پنج طبقه، ساخته شد. این کتابخانه در نیمه شعبان ۱۳۹۴، با حدود شانزده هزار کتاب چاپی و خطی، با حضور معظم له و جمعی از علما و فضلا و مردم قم، گشایش یافت. از آن پس کار خرید کتاب، افزونتر از گذشته ادامه یافت. مرحوم آیت الله مرعشی و فرزند ایشان، حضرت حاجت الاسلام و المسلمین دکتر مرعشی، تلاش فراوانی را در جهت توسعه کتابخانه انجام دادند. با گسترش روزافزون موجودی کتابخانه و استقبال شایان علاقه مندان، بار دیگر مشکل کمبود فضای مناسب مطالعه و مخزن استقرار کتابها آشکار گشت؛ این بود که معظم له و فرزندشان، به دنبال راه چاره افتادند و با مذاکراتی که با حضرت امام خمینی (ره) انجام دادند، حضرت امام، طی حکمی، دولت وقت را موظف کردند که زمینه گسترش کتابخانه را فراهم کند. بدین ترتیب، قطعه زمینی با مساحت ۲۴۰۰ متر مربع فراهم گردید و آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در بیستم ذی حجه ۱۴۱۰، طی مجلس باشکوهی که جمع بسیاری از علما، فضلا، طلاب و مسئولین در آن شرکت داشتند، کلنگ احداث آن را زدند، و کارهای ساختمانی آن آغاز گردید. در مرحله نخست طرح

توسعه جدید، حدود شانزده هزار متر مربع زیر بنا، در هفت طبقه، با ظرفیت سه میلیون کتاب چاپی و بیش از ۱۲۰۰۰۰ نسخه خطی در نظر گرفته شده است، که در صورت تأمین اعتبار کافی، تا پایان سال جاری آماده بهره برداری می گردد.

این کتابخانه از همان آغاز، به خاطر نسخه های خطی، نفیس و ارزشمند و گاه منحصر به فرد و کتب قدیمی مهم و کمیاب، مورد توجه بیش از حد دانشمندان و شخصیتها و مراکز علمی و تحقیقی داخل و خارج کشور قرار گرفت. هم اکنون این کتابخانه از لحاظ داشتن نسخه های خطی، در جهان اسلام، مقام سوم را داراست. نیز با چهارصد مؤسسه، مرکز علمی، دانشگاه و کتابخانه در سراسر جهان ارتباط دارد، و هر روز میزبان گروه زیادی از طالبان علم، دانشمندان، محققان و نویسندگان سراسر گیتی است.

این شهرت، بیشتر مدیون کوششها و زحمات پیگیر حضرت آیت الله مرعشی نجفی است که طی بیش از هشتاد سال خون دل خوردن، این مجموعه گرانقدر و مهم میراث اسلامی و شیعی را در یک جا فراهم آورد و همه را در طبق اخلاص گذاشته و وقف جامعه اسلامی و ملت ایران کرد. در مرحله بعد، رهین تلاشهای خالصانه و عاشقانه فرزند بزرگوار ایشان، حضرت حاجت الاسلام و المسلمین دکتر مرعشی نجفی است، که یک لحظه در گسترش و رشد فزاینده این کتابخانه و منابع آن، از پای ننشسته است. حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در وصیتنامه الهی - اخلاقی خود فرموده اند: «ایشان در تأسیس و اداره و ابقای کتابخانه، از همان آغاز، نقش اساسی و ارزنده ای داشته، و در حقیقت، بانی و مؤسس اولی آن، شخص ایشان بوده است.» همچنین معظم له، بارها به ایشان فرموده بود: «اگر تو نبود، هرگز چنین کتابخانه ای با این وسعت و اهمیت به وجود نمی آمد.»

۲. احیای میراث فرهنگی اسلامی

ایشان نه تنها به امر گردآوری کتاب و تأسیس کتابخانه اهمیت می دادند، بلکه در راه احیای آثار بزرگان و دانشمندان اسلامی نیز کوشش فراوانی می کردند؛ از جمله:

ب) تأسیس واحد تحقیق و انتشارات: یکی دیگر از مراکز تحقیقی، که ایشان ایجاد کرده‌اند، واحد تحقیق و انتشارات کتابخانه است، که تا کنون بیش از ۱۴۳ عنوان کتاب مهم وارزنده و مرجع را در بیش از ۳۵۶ جلد منتشر ساخته است.

۳. کمک به کتابخانه‌ها، مراکز علمی و دانشگاهی

حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) به دانش، حکمت، کتاب، کتابخانه و دانش پژوهان عشق می‌ورزید. به حدی که درباره محل دفن خود، وصیت کردند: «سفارش می‌کنم، بدن من در همین مکان کتابخانه دفن شود، حتی اگر در بیرون شهر قم، اجل من فرا رسد». فرزند ارشد و وصی معظم له فرموده‌اند: از پدرم در این باره پرسیدم، و ایشان فرمودند: «حقیر با آن که محل دفن مناسبی در حرم مطهر بی‌بی فاطمه معصومه (ع)، برایم از سالیان قبل در نظر گرفته‌اند، ولی میل دارم در کنار کتابخانه عمومی، زیر پای افرادی که به دنبال مطالعه علوم آل محمد (ص) به این کتابخانه می‌آیند، دفن شوم.»

ایشان از همان سالهای آغازین سکونت در قم، به فکر تشکیل کتابخانه‌های مختلف و کمک به کتابخانه‌های موجود و مراکز علمی و دانشگاهی افتادند. از این رو، از مجموعه کتابهایی که با رنج زیاد فراهم کرده بود، تعداد ۲۷۸ نسخه خطی نفیس را به کتابخانه دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران اهدا کرد، که تفصیل آن در مقدمه جلد اول فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آمده است. همچنین شمار زیادی از نسخه‌های خطی و کتب چاپی را به کتابخانه‌های آستان قدس رضوی، آستانه حضرت معصومه (ع)، آستانه حضرت عبدالعظیم، آستانه احمد بن موسی (شاهچراغ)، مدرسه فیضیه و... اهدا کردند. مساعدت و اهدای کتاب، به این کتابخانه‌ها محدود نمی‌شد، بلکه هر کتابخانه‌ای که در گوشه‌ای از ایران و یا خارج از ایران، به دست شیعیان و مسلمانان بنیان نهاده می‌شد، از طرف ایشان کمکهای مالی دریافت می‌کرد و نیز کتابهای بسیاری به آنها هدیه می‌شد. اکنون نیز فرزند معظم له، که تولیت کتابخانه را به عهده دارد، این کار را انجام می‌دهد.

معظم له چندین مدرسه علمیه را در قم بنیان نهاده، که برای

الف) تشکیل لجنة احقاق الحق: معظم له «لجنة احقاق الحق» را منعقد کردند، که اعضای آن، در ابتدای کار، حدود شانزده نفر، و پس از آن، بیست نفر بودند. اعضای این لجنة، که مستقیماً زیر نظر ایشان فعالیت می‌کردند، در آغاز به استخراج احادیث مأثور از کتب اهل سنت، و ضبط نکات دقیق علمی، اعم از حدیث، کلام، تفسیر، تاریخ، رجال، درایه و... می‌پرداختند، و به نام کتاب، مؤلف، محل و سال چاپ و شماره جلد و صفحه مدرک بررسی شده اشاره می‌کردند. پس از آن، مطالب استخراج شده را می‌نوشتند. سپس این نوشته‌ها را مقابله می‌کردند و مطالب استخراج شده را، در هر موضوع که بود، با رعایت ترتیب تقدّم مؤلفین، از قرن دوم تا عصر حاضر، در موارد مناسب احقاق الحق وارد می‌کردند؛ و سرانجام نوشته‌ها را پس از تصحیح دوم و علامتگذاری مطبعی، آماده چاپ می‌کردند.

منابع و مآخذی که حضرت حجّت الاسلام والمسلمین دکتر مرعشی، برای این کار تهیه کرده بودند، بیش از پنج هزار عنوان کتاب، از مراجع اهل سنت، در فضایل و مناقب ائمه اطهار (ع) و مثالب دشمنانشان، و بعضی مسایل مهم فقهی، اصولی و آرای آنان است. اهمیت این کار وقتی روشن می‌شود که بدانیم بسیاری از این کتابها جداً کمیاب و نادرالوجود و یا منحصر به نسخه‌های خطی آنها بوده است. آیت‌الله مرعشی بیشتر این منابع را از اول تا آخر مطالعه کرده بودند، و موارد لازم را علامتگذاری و یادداشت می‌کردند و مستقیماً عملکرد اعضای این لجنة را زیر نظر داشتند، و تمامی مطالب با تأیید ایشان استخراج و آماده می‌گردید.

حاصل این تلاش پیگیر و فوق‌العاده ارزشمند، کتاب ملحقات احقاق الحق، بزرگترین و مفصلترین تألیف آیت‌الله مرعشی است، که نزدیک به نیم قرن به طول انجامیده است. تا کنون، از این مجموعه دائرةالمعارف‌گونه، ۳۴ جلد چاپ و منتشر شده است، و احتمالاً بیش از پنجاه جلد شود. اصل کتاب احقاق الحق، تألیف قاضی نورالله مرعشی شوشتری (شهادت ۱۰۱۹ق) است که متن آن در سه جلد اول این مجموعه آمده، و از جلد چهارم به بعد، تعلیقات معظم له است.

هریک از آنها کتابخانه‌هایی تأسیس کرده است. همچنین برای مدارس علوم دینی بسیاری از شهرها نیز کتابخانه‌هایی تشکیل دادند و کتب مورد نیاز آنها را خریداری و اهدا کردند.

۴. تشویق به مطالعه

معظم‌له چون از دوران جوانی تا پیش از رحلت، همیشه در اوقات فراغت به مطالعه می‌پرداختند و از این کار بهره فراوانی برده بودند، دوستان، شاگردان، فرزندان و دیگران را نیز به تلاوت قرآن مجید و تعمق و تدبّر در آیات و احادیث و مطالعه کتب تفسیر، حدیث، تاریخ و دیگر علوم تشویق می‌کردند و فواید آن را برمی‌شمردند. در بخشهایی از وصیتنامه ایشان نیز بر این مطلب تأکید شده است.

۵. تأسیس مدارس علمی

حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، علاوه بر تأسیس مدارس در شهر قم، در سایر شهرستانهای مختلف ایران نیز برای تعمیرات و خرید لوازم مدارس علوم دینی کمک می‌کردند، و در این راه کوششهای فراوانی را مبذول می‌داشتند. مدارس را که معظم‌له در شهر قم، تأسیس، و یا مرمت و تجدید بنا کردند، به این شرح است:

الف) مدرسه مرعشیه؛ این مدرسه واقع در خیابان آیت الله مرعشی نجفی (ارم سابق)، روبه روی کتابخانه معظم‌له است، که زمین آن را مرحوم حاج عباس فنائیان وقف کرد و در سال ۱۳۸۳ ق بنیان مدرسه علمیه در آن نهاده شد. مساحت آن ۴۲۰ متر است و ۶۶۰ متر زیربنا دارد. حیاط آن ۱۶۰ متر، و دارای مدرّس و ۳۷ حجره است.

ب) مدرسه شهائیه؛ واقع در خیابان امام، روبه روی اداره دارایی، که در رژیم پهلوی سینما بود، ولی پیش از انقلاب به دست جوانان مبارز و انقلابی منفجر گردید، و سپس به امر معظم‌له خریداری شد و در سال ۱۴۰۰ ق به صورت مدرسه علمیه درآمد. مساحت آن ۴۷۵ متر است و ۳۳۳ متر زیربنا دارد و دارای ۳۸ حجره است. این مدرسه نیز دارای کتابخانه و مدرّس و دو سالن برای تدریس و سخنرانی است.

ج) مدرسه مؤمنیه؛ واقع در خیابان چهارمردان قم، چهارراه

سجادیه، کوی سفیدآب. این مدرسه در سال ۱۳۹۸ ق تأسیس شده است. این مکان قبلاً مدرسه علمیه بوده، و به دست میرزا عبدالمؤمن خان ساخته شده بود، و معظم‌له آن را به صورت فعلی تجدید بنا و مرمت کردند. مساحت زمین آن ۲۰۱۶ متر مربع است، که ۱۱۷۶ متر زیربنا، و ۸۴۰ متر آن حیاط است. این مدرسه ۷۶ حجره دارد. معظم‌له برای استفاده طلاب این مدرسه، کتابخانه‌ای با حدود ۳۵۰۰ جلد کتاب نیز تأسیس کردند.

د) مدرسه مهدیه؛ واقع در خیابان ۱۹ دی (باجک)، کوی یزدیها. بانی این مدرسه مرحوم حاج مهدی ایرانی، و متولی آن آقای علی ایرانی است. سال تأسیس آن ذی‌قعدة ۱۳۷۶ است. طبق نظر واقف، اداره این مدرسه تحت نظر آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) قرار گرفت. مساحت این مدرسه در حدود ۴۵۰ متر مربع است و سیصد متر زیربنا، و ۳۵ حجره دارد. کتابخانه این مدرسه حدود دو هزار جلد کتاب دارد، که آیت الله مرعشی آن را تأسیس کردند.

۶. ایجاد وحدت میان حوزه و دانشگاه

آیت الله العظمی مرعشی نجفی از دیرباز با شخصیتهای مختلف دانشگاهی ارتباط داشت، و از سالها پیش از انقلاب، به فکر ایجاد نوعی وحدت میان حوزه و دانشگاه برآمد و روابط گسترده‌ای با مراکز دانشگاهی و شخصیتهای علمی برقرار ساخت. زمانی که ایشان مجموعه بسیار بزرگی از کتب ارزشمند خطی و چاپی را در منزل خود فراهم کرده بود، شخصیتهای دانشگاهی بزرگی، مانند سید محمد مشکوة، محمد قزوینی، عباس اقبال آشتیانی، بدیع الزمان فروزانفر، محمدتقی مدرس رضوی، محمود شهابی، جلال الدین همایی، ناظرزاده کرمانی و... روزهای جمعه از تهران به قم می‌آمدند و در منزل معظم‌له به مطالعه مجموعه نفیس ایشان و مباحثات علمی می‌پرداختند. این رفت و آمدهای مکرر اساتید دانشگاه به منزل ایشان، نوعی ارتباط دوستانه بین دانشگاه و حوزه علمیه قم برقرار کرد. مکاتبات مکرر ایشان با اساتید دانشگاه و شخصیتهای علمی کشور نیز نقش ارزنده‌ای در ارتباط بین حوزه و دانشگاه داشته است.

سؤال می‌کردند، و ایشان در کوتاهترین کلمات و جملات، و با بهترین روش، و ارائه سند به آنها پاسخ می‌دادند. این جوابها گاهی طی نامه‌هایی مفصل و کوتاه، و زمانی به وسیله اعلامیه‌ها و اطلاعاتیه‌های مختلفی بوده است، و حتی رساله‌هایی نیز در این‌گونه مسایل نوشته‌اند؛ مانند اجوبة المسائل الرازية، که در آن درباره نجاست الکل، جواز عکسبرداری، جواز تشریح اموات در مدارس طبی، محل احرام کسانی که با هواپیما به مکه سفر می‌کنند و... سخن رفته؛ یا رساله اجوبة المسائل العلمية و الفنون المتنوعة، که از حریم شعائر مذهبی و دستورهای دینی در آن حراست کرده‌اند. بر اثر تبلیغات و ارشادات معظم‌له گروه زیادی از یهودیان، مسیحیان و بابیان، مسلمان شدند و به شیعه اثنا عشری پیوستند.

ج) تأسیس یا تعمیر مساجد، حسینیه‌ها، قبور امامزادگان و بزرگان اسلام و تشیع: حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) که سخت شیفته اسلام و اهل بیت (ع) بود، شدیداً به مراکز اسلامی اهتمام داشت. از این رو، مجدانه در تأسیس و بازسازی صدها مسجد، حسینیه و دیگر مراکز مذهبی کوشید؛ از جمله:

۱. حسینیه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، در جنب منزل ایشان، که به امر معظم‌له و از ثلث مرحوم حاج غلامحسین اسلامبولچی با سعی و کوشش حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر مرعشی نجفی، در سال ۱۳۹۹ق ساخته شد و در اعیاد اسلامی، موالید و وفیات ائمه اطهار (ع)، برای تبلیغ، وعظ و ارشاد استفاده می‌شد، و مدتی نیز درس خارج اصول را در این حسینیه تدریس می‌کردند، و هم‌اکنون، روزانه، مدرّسین حوزه علمیه قم در آن به تدریس اشتغال دارند.
۲. بازسازی مرقد مطهر عالم بزرگوار و جلیل‌القدر شیعه، علامه مجلسی، در اصفهان، که به امر ایشان بازسازی و تعمیر اساسی گردید، و هم‌اکنون زیارتگاه عاشقان، علما و فقها و محدثان اسلام و تشیع است.

د) اهدا و ارسال کتاب: یکی دیگر از راههای اشاعه اسلام و ترویج مذهب حقه جعفری و تبلیغ شعائر دینی، که

خدمات تبلیغی و ارشادی

تبلیغ و ارشاد، از وظایف مسلم علما و فقهای جهان اسلام، خصوصاً مراجع بزرگ تقلید و رهبران فکری و علمی شیعه است. از این رو، می‌بینیم که آنان همیشه نقش ارزنده و مهمی در این راه ایفا کرده‌اند. حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، در این راستا نیز همیشه پیشتاز بوده، و رسالت خویش را در امر تبلیغ و ارشاد، به درستی و شایستگی انجام داده است، که به نمونه‌هایی از این قبیل اشاره می‌شود:

پاسداری از ارزشهای اسلامی و شعائر مذهبی

یکی از وظایفی که سرلوحه زندگی و برنامه‌های ایشان بود، و طی حیات بابرکت خویش، بر آن اصرار داشتند، حفاظت و حراست از دستاوردهای اسلام و شیعه و قوانین و مقررات شریعت پاک و شعائر مذهبی بود. ایشان این وظیفه مقدّس را با برنامه‌ریزی منظم و دقیق از چند راه به بهترین وجه انجام می‌دادند، که شماری از آنها بدین قرارند:

الف) تألیف، تصنیف و نشر آثار اسلامی: نگاهی

کوتاه به آثار و تألیفات متعدّد ایشان، روشن می‌سازد که وی از همان آغاز جوانی که هنوز مسئولیت زعامت و مرجعیت نداشتند، برای پاسداری از مجموعه قوانین و مقررات اسلامی و دستاوردهای پیامبر اسلام (ص) و ائمه معصوم (ع) و همچنین روشنگری جامعه اسلامی و بیان صحیح اعتقادات، احکام و اخلاق اسلامی، دست به تألیف و تصنیف کتابهای مختلف زد و در علوم گوناگون اسلامی، کتابها، رساله‌ها و مقاله‌های علمی و متقن تألیف کرد، که تنها کتاب ملحقات احقاق الحق، به بیش از پنجاه جلد می‌رسد. معظم‌له در این کتاب و دیگر کتابها و رساله‌های روشنگرانه خود، که بالغ به ۱۴۸ عنوان می‌رسد، با بهترین شیوه، به بیان موضوع و ارائه سند پرداخته‌اند.

ب) پاسخگویی به سؤالات گوناگون: در دوران

رهبری و مرجعیت ایشان، و حتی پیش از آن، درباره مسایل و موضوعات اعتقادی، فلسفی، ادیان، اخلاق، احکام، ادعیه و زیارات، تاریخ، شناخت، بزرگان اسلام، انساب و... از ایشان

معظم له تا پایان عمر بابرکت خود به آن پایبند بودند، اهدای تألیفات و آثار علما و فقهای اسلام، به ویژه شیعه، به شخصیت‌های علمی، دانشمندان فرق گوناگون اسلامی و دیگر ادیان، مراکز تحقیقی و دانشگاهی و مؤسسات عام المنفعه بود. ایشان برای معرفی معارف اسلام راستین، کوشش می‌کردند آثار و تألیفات علمای شیعه را در زمینه‌های گوناگون جمع‌آوری کنند و آنها را برای دانشمندان و علمای اسلامی بفرستند. بسیاری از نامه‌های تشکرآمیز دانشمندان اسلامی و مسیحی در قبال ارسال این کتابها، موجود است، و در اسناد زندگینامه معظم له نگهداری می‌شود. هم‌اکنون نیز فرزند ارشد و وصی ایشان، حضرت حجت الاسلام و المسلمین دکتر مرعشی، به این سنت حسنه مقید است.

مسافرتها و ارتباط با دانشمندان

عالمان و دانشمندان، مخصوصاً علما و فقهای اسلامی، به توصیه‌های اسلام درباره سیر و سفر در آفاق عمل کرده‌اند. کسانی چون ابوریحان بیرونی (۳۲۶-۴۴۰ق)، ابن جبیر (۵۴۰-۶۱۴ق)، یاقوت حموی (۵۷۵-۶۲۶ق)، ابن بطوطه (۷۰۲-۷۷۷ق)، ابن خلدون (۷۳۲-۸۰۸ق) و صدها تن از علمای اسلامی به سیر و سفر پرداخته‌اند و برخی از آنها به رحاله (جهانگرد) مشهور گشته‌اند، و سفرنامه‌هایی نوشته‌اند که به نام «الرحله» معروف است و آقابزرگ تهرانی به برخی از آنها اشاره کرده است.^۱

آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، از همان آغاز جوانی دست به مسافرتها علمی - تحقیقی بسیاری زده است، و اساتید، مشایخ و دانشمندان بزرگی را در این مسافرتها ملاقات و از آنها کسب فیض کرده‌اند. ایشان به شهرهای مختلفی در عراق، ایران و دیگر کشورها سفر کرده و با دانشمندان معروفی ملاقات کرده و از آنها دانش آموخته یا اجازه روایتی دریافت کرده است یا با آنها به مباحثات علمی پرداخته است؛ مانند علامه سید محمود شکرآلوسی بغدادی، شیخ طنطاوی جوهری مصری، علامه سیدعلی خطیب، سید یاسین حنفی، انستانس کرملی بغدادی، شیخ عبدالسلام شافعی کردستانی، سیدناصر حسین هندی، فرزند میرحامد حسین، صاحب کتاب عبقات الانوار، تاگور، فیلسوف مشهور هندی،

میرزا احمد تبریزی، سرسلسله فرقه ذهبیه، میرزا عنایت الله اخباری، پروفیسور کربن فرانسوی، حاج زین العابدین خان ابراهیمی کرمانی، سیدمحمدبن زبارة حسنی یمنی زیدی، وزیر امام یحیی، سید جمال‌الدین کوبکانی یمنی زیدی، مسیو گدار فرانسوی، دکتر فؤاد سزگین آلمانی، سید ابراهیم رفاعی بغدادی، رشید بیضون لبنانی، سید محمد رشید رضا، شاگرد محمدعبد مصری، صاحب تفسیر المنار، عارف الزین، مدیر مجله العرفان در لبنان، قاضی بهجت افندی، صاحب کتاب تاریخ آل محمد (ص)، دکتر حسن قاسم مصری، شیخ ابراهیم جبالی از علمای بزرگ الازهر مصر، شیخ یوسف دجوی مصری، شیخ محمد بهجة البیطار دمشقی، پروفیسور ولستر انگلیسی و... این مسافرتها عموماً جنبه آموزشی و پژوهشی داشته و سفرنامه‌هایی نیز به نام الرحلة الاصفهانیة یا سفرنامه اصفهان، الرحلة الآذربایجانیة، الرحلة الخراسانیة و الرحلة الشیرازیة، تألیف کرده‌اند.

مکاتبه، عامل وحدت

یکی دیگر از کارهای تبلیغی و ارشادی آیت الله مرعشی، نقش برجسته‌ای است که در وحدت میان علمای مذاهب مختلف اسلامی ایفا کرده، و در تحقق این مهم کوشیده است. نامه‌ها و نوشته‌های فراوانی در میان اسناد زندگینامه ایشان موجود است که نشان می‌دهد معظم له مکاتبات بسیاری با دانشمندان و علمای مذاهب مختلف اسلامی داشته‌اند. این مکاتبات در ایجاد وحدت و اخوت اسلامی، تقریب مذاهب و ایجاد زمینه تفاهم و مودت، نقش ارزنده و مؤثری داشته است. برای نمونه، ایشان مکاتبات متعددی با رئیس جمعیت اخوت اسلامی مصر، علامه شیخ طنطاوی جوهری مصری (م ۱۳۵۸ق) صاحب تفسیر التاج المرصع بجواهر القرآن و العلوم، معروف به تفسیر الجواهر فی تفسیر القرآن الکریم، و از اساتید برجسته جامع الازهر قاهره داشته است. در یکی از این مکاتبات، علامه طنطاوی، به تاریخ ۱۹ ربیع الاول ۱۳۵۸، در پاسخ نامه و کتاب شرح صحیفه سجادیه و کتابهای دیگر، که حضرت آیت الله العظمی مرعشی

۱. الذریعة، ج ۱، ص ۱۶۵-۱۶۶؛ ج ۱۳، ص ۱۸۵-۱۹۰.

اجازه ایشان آن را تأسیس کرد؛ و یا درمانگاه جدّ را، که در بیمارستان نکویی قم واقع است، بنیان نهادند. کمک معظمّ له به مخارج ضروری آسایشگاه معلولین قم، واقع در جاده سراج، و یا کمک به مخارج ماهیانه بیمارستان سهامیه قم در سال ۱۳۴۳ ش و سالهای پس از آن، از دیگر خدمات ارزنده آن بزرگوار است. ساختمان بخش قلب بیمارستان نکویی را نیز معظمّ له ساختند؛ همچنین مرکز توانبخشی و بهزیستی، واقع در میدان امام قم، که زمین آن را مرحوم حاج آقا طاهری قزوینی به ایشان واگذار کرد و معظمّ له آن را وقف امور خیریه کردند، که با عنوان مرکز توانبخشی (بهزیستی) و یا دارالشفای آل محمد (ص) ساخته شد و هم اکنون از آن بهره‌برداری می‌گردد.

ب) تهیه مسکن طلاب علوم دینی قم: ایشان به جز شهریه‌ای که بین طلاب تقسیم می‌کردند، به فکر تأمین مسکن طلاب نیز بودند. از این رو، در انتهای خیابان طالقانی (آذر) در قم، اقدام به ساختن ۱۴۰ باب خانه کردند، که در قطعات بزرگ و کوچک، به صورت یک شهرک ساخته شد و در اختیار طلاب محروم قرار گرفت. این شهرک هم اکنون به کوی حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) معروف است.

ج) امور خیریه دیگر: کارها و امور متفرقه‌ای مانند کمک به سازمان آب منطقه‌ای قم در سال ۱۳۵۸ ش، احداث واحد موتور برق امامزاده سلطان علی بن امام محمد باقر (ع) واقع در ارده‌ال کاشان در سال ۱۳۸۱ ق، کمک به زلزله‌زدگان، سیل‌زدگان، پناهندگان جنگ تحمیلی، مساعدت به لوله‌کشی، برق‌کشی و تهیه وسائل و لوازم منزل صدها طلبه و سایر افراد محروم در قم و دیگر شهرستانها و ادای دیون و قرضهای هزاران طلبه در حوزه‌های علمیه و... از دیگر خدمات ارزنده حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) است.

نجفی (ره) برای ایشان فرستاده بودند، به نمایندگی از جمعیت اخوت اسلامی قاهره چنین نوشته است:

«حضرت استاد ابوالمعالی شهاب‌الدین الحسینی المرعشی، مشهور به نجفی، نسابه آل الرسول (ص). سلام و رحمت و برکات خداوند بر شما باد. نامه شریف، مدتی است عزّ و وصول بخشیده است. شما در این نامه یاد آور شده‌اید آیا کتاب ریاض السالکین، در شرح صحیفه امام زین العابدین (ع) تألیف علامه سیدعلی بن معصوم، صاحب کتاب سلافة العصر، که در نوع خود بی‌نظیر و یگانه است، به دست ما رسیده است یا خیر؟ به عرض آن جناب می‌رسانم که آن کتاب ارزشمند و نفیس به من رسیده، و در کتابخانه آن جمعیت قرار گرفته است، زیرا اگر در آن کتابخانه باشد، نفع آن عمومی و پردوام و ماندگار است. این جمعیت خوشوقت خواهند بود اگر لطف نماید و کتابهای دیگری از این نمونه که در کشور شما موجود است و می‌تواند به نوعی در ایجاد تفاهم و تقریب بین مذاهب اسلامی نقش مؤثری ایفا کند، به نشانی این جمعیت ارسال فرمایید. در پایان، بهترین تحیات و درودهای مرا بپذیرید.»

خدمات اجتماعی

یکی دیگر از جلوه‌های بارز شخصیت ممتاز و بابرکت حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، انجام امور خیریه و خدمات عام‌المنفعه و اجتماعی است. ایشان می‌کوشیدند تا آن‌جا که ممکن است، به دردها، آلام و گرفتاریهای معنوی و مادی مردم محروم، ستم‌دیده و نیازمند رسیدگی نمایند و از شدت اثرات آن بکاهند. کارنامه خدمات اجتماعی ایشان، بسیار درخشان و جاودانه است. برای نمونه، ایشان در قم، مسجد راه آهن را، که متفقین در زمان جنگ جهانی دوم به منزله کلیسا قرار داده بودند، تجدید بنا کردند، و همچنین مسجد راه آهن ازنا را بنیان نهادند. به چند مورد از مهمترین این خدمات اشاره می‌شود:

الف) بیمارستان و درمانگاه: معظمّ له در بخش امور درمانی و بیمارستانی نیز، یا خود شخصاً اقدام کرده‌اند و یا به افراد خیر و نیکوکار اجازه داده‌اند که وجوهات را به مصرف این کار برسانند؛ از جمله بیمارستان کامکار در قم، که مرحوم کامکار با